

ЗМІСТ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ У ПРОЦЕСІ МИРНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ ЗА УЧАСТЮ ТРЕТЕЙСЬКОГО ПРАВОСУДДЯ**CONTENT OF INTERNATIONAL OBLIGATIONS ARISING WITHIN THE PROCESS OF PEACEFUL DISPUTE REGULATION THROUGH ARBITRARY COURTS OF JUSTICE****Гринчак І.В.,***аспірант кафедри європейського права
факультету міжнародних відносин,
асистент кафедри інтелектуальної власності,
інформаційного та корпоративного права
юридичного факультету**Львівського національного університету імені Івана Франка*

Стаття присвячена висвітленню сутності та змісту такого терміну, як «міжнародні зобов'язання», якими характеризується дія чи поведінка суб'єкта міжнародного публічного права з метою дотримання вимог міжнародного правопорядку. Також міжнародне публічне право пропонує гнучкі судові механізми, не обмежуючи сторони у праві вибору для врахування позицій та інтересів держав. Проаналізовано думки різних науковців про домовленості сторін міжнародного спору щодо арбітражного врегулювання.

Ключові слова: третейський суд, арбітражна угода, міжнародні зобов'язання, добросовісність, заборона зловживання правом.

Статья посвящена освещению сущности и содержания такого термина, как «международные обязательства», которыми характеризуется действие или поведение субъекта международного публичного права с целью соблюдения требований международного правопорядка. Также международное публичное право предлагает гибкие судебные механизмы, не ограничивая стороны в праве выбора для учета позиций и интересов государств. Проанализированы мнения различных ученых о договоренности сторон международного спора относительно арбитражного урегулирования.

Ключевые слова: третейский суд, арбитражное соглашение, международные обязательства, добросовестность, запрет злоупотребления правом.

The article highlights the essence and content of such a term as «international obligations», which characterizes actions or behavior of the subject of the international public right in order to adhere to the demands of the international justice. Furthermore, the international public right offers flexible court mechanisms not limiting the parties in their right to choose, taking into consideration positions and interests of the countries. Thoughts of different scientists were analyzed concerning the agreements of the parties in the international dispute as to the arbitrary regulation.

Key words: arbitrary court of justice, arbitrary agreement, international obligations, bona fides, prohibition to abuse rights.

Постановка проблеми. Протягом тривалого часу різні міжнародно-правові акти допускали врегулювання міжнародних суперечностей за допомогою третейського правосуддя. З розвитком міжнародних відносин видозмінюється зміст міжнародних зобов'язань держав у процесі третейського врегулювання, тому виникає необхідність використання правових засобів, які б гарантували правильне та справедливе вирішення спорів.

Вершиною мистецтва врегулювання міжнародних протиріч передусім є розв'язання міжнародних спорів правовими засобами. Правові засоби врегулювання міжнародних суперечностей носять комплексний характер, включають низку взаємопов'язаних процесуальних дій, покликаних сформулювати якісне та неупереджене рішення. Єдине зобов'язання, яке формує міжнародне публічне право у процесі мирного врегулювання – визнати винесене міжнародним органом рішення та виконати його у повному обсязі. Саме тому, метою статті є дослідити на теоретичному рівні зміст міжнародних зобов'язань, які виникають у процесі мирного врегулювання спорів за участю третейського правосуддя для подальшого практичного його застосування.

Виклад основного матеріалу. Стабільність міжнародних відносин, беззаперечно, завдячує дотриманню звичної та зрозумілої поведінки учасників міжнародних відносин. Прогнозованість дій на міжнародній арені дозволяє заздалегідь оцінити можливості майбутньої взаємодії чи співробітництва, підготувати чи адаптувати національні механізми тощо. Для потреб цієї статті пропонуємо використати узагальнюючий термін «міжнародні зобов'язання», яким характеризуватимемо дії чи поведінку суб'єкта міжнародного публічного права, передусім – держави, спрямовані на забезпечення прав та законних інтересів інших суб'єктів з метою дотримання вимог міжнародного правопорядку.

Вершиною мистецтва врегулювання міжнародних спорів завжди вважалося використання правових засобів, які гарантували якісне та справедливе вирішення претензій сторін. На розсуд сторін зазвичай виноситься питання відстоювання можливостей, які гарантує їм відповідна правова норма, чи, завдяки узгодженню волі учасників, здатність розширити або видозмінити зміст міжнародних зобов'язань. Міжнародне публічне право загалом напружувало низку

засобів, спроможних забезпечити двосторонній позитивний результат або обов'язкове справедливе рішення, яке стане відправним пунктом майбутніх міжнародних відносин.

Правові засоби врегулювання міжнародних спорів беззаперечно мають комплексний характер, включають низку взаємопов'язаних процесуальних дій, покликаних сформулювати якісне та неупереджене рішення. Чітка та однозначна правова процедура розгляду, притаманна як національному, так і міжнародному публічному праву, зазвичай справедлива за своєю природою та дозволяє на практиці узгодити навіть протилежні за змістом претензії сторін. Для врахування позицій та інтересів держав міжнародне публічне право пропонує як гнучкі, так і жорсткі судові механізми, водночас не обмежуючи сторони у праві вибору. Єдине зобов'язання, яке формує міжнародне публічне право у процесі мирного врегулювання – визнати винесене міжнародним органом рішення та виконати його у повному обсязі. Натомість наявність права вибору надає поведінці сторін додаткової обов'язковості, зважаючи на їх виражену волю щодо інстанції врегулювання.

Визнана і кодифікована в ХІХ ст. модель третейського правосуддя як засобу врегулювання міжнародних спорів допустила формування міжнародних зобов'язань незалежною структурою – колегією суддів (фізичних осіб), здатних утворювати своєю волею нові норми міжнародного публічного права. Порівняно з іншими, зокрема посередницькими та примирними процедурами, рішення третейського органу заздалегідь передбачало суттєві обмеження державного суверенітету через неможливість повністю передбачити сторонами його майбутній зміст. Беззаперечно, звернення до такого засобу врегулювання міжнародних спорів містило елемент непередбачуваності остаточного результату, з яким сторони були змушені погодитися.

Сучасному міжнародному публічному праву відомі декілька видів домовленостей сторін міжнародного спору щодо арбітражного врегулювання. Дослідник Нгуен Куок Дінь для їх характеристики вживає загальну назву: «арбітражна угода» [1, с. 90]. П. 2 Преамбули Зразкових правил 1958 р. гласить, що арбітражне зобов'язання є результатом угоди між сторонами протиріччя, яка є початковим етапом формування міжнародних зобов'язань щодо мирного врегулювання.

Перший вид – спеціальний окремий міжнародний договір про формування третейського суду у разі виникнення спору. Зазвичай міжнародний спір уже існує, і сторони домовляються про його врегулювання самостійно. У цій ситуації вони укладають звичний міжнародний договір, керуючись загальними засадами укладення міжнародного договору, предметом якого є формування та діяльність судового органу для вирішення міжнародного спору.

Другим видом домовленостей виступає клаузула про врегулювання спорів, яка є складовою частиною міжнародного договору і закріплена відповідним його положенням. Юрисдикція арбі-

тражного органу обмежується змістом міжнародних зобов'язань у рамках укладеного міжнародного договору. Рішення третейського суду зазвичай покликаних тлумачити положення міжнародного договору та наслідків (зобов'язань), які з нього випливають. Сторони загалом віддають перевагу обранню в якості судового органу будь-якого постійно діючого третейського суду, про що фіксують у положеннях міжнародного договору. В окремих випадках, передусім у багатосторонніх конвенціях, сторони допускають утворення окремого третейського суду, й у тексті міжнародного договору зазначають додаткові міжнародні зобов'язання. Різновидом можна вважати третейські органи, які формуються згідно з положеннями універсальних конвенцій (Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р., Конвенція ООН з морського права 1982 р. та ін.). Характерним для цього виду домовленостей є врегулювання правовідносин, охоплених лише змістом самого міжнародного договору.

Третім видом є укладання конвенцій, які формують третейські судові органи з універсальною юрисдикцією, тобто здатних розглядати будь-який міжнародний спір. Як свідчить практика, таких договорів небагато, і часто вони мають регіональний характер.

Оформлення домовленостей про врегулювання відбувається укладенням міжнародного договору за будь-яких умов, хоча практиці відомі різні назви: міжнародний договір, третейський запис, компроміс, клаузула тощо. За своєю суттю вони формують єдине (комплексне) міжнародне зобов'язання щодо врегулювання міжнародного спору. Преамбула проекту Зразкових правил арбітражного процесу 1958 р. вживає термін: «арбітражне зобов'язання»[2]. Видається, цим терміном можна узагальнити будь-яке міжнародне зобов'язання, яке може міститися у вказаних актах.

Проект Зразкових правил 1958 р., за умови відсутності інших домовленостей, пропонує сторонам укласти компроміс (ст. 2). Договірну природу компромісу не заперечують ні практика, ні нормативно-правові акти. Істотні умови компромісу кодифіковані проектом Зразкових правил 1958 р. У будь-якому разі у сторін виникає арбітражне зобов'язання передати спір на розгляд відповідному третейському суду та підпорядкуватися винесеному рішення. Окрім цього, сторони зобов'язані визначити склад судового органу, порядок його обрання, а також з'ясувати об'єкт та предмет спору. Додатково проект рекомендує включати до компромісу керівні норми права, порядок провадження зі встановленням кворуму як для судочинства, так і для прийняття рішення, процесуальні строки, права судового органу в процесі здійснення правосуддя, мову судочинства, порядок погашення витрат тощо. Отже, компроміс за всіма ознаками є міжнародним договором і створює відповідні правові наслідки.

Зразкові правила 1958 р. сприйняли і визнали загальну, відому різним міжнародно-правовим актам, судову модель третейського правосуддя з органом у складі 5 (п'яти) суддів (п. 3 ст. 3 про-

екту). Видається, така формула утворення складу суду є найбільш оптимальною з урахуванням можливостей обрання суперарбітра сторонами або призначеними суддями. Як відомо, міжнародна практика також допускала мирне врегулювання одноособовим арбітражним органом та органом у складі трьох суддів. Склад із п'яти суддів розширює можливості сторін у доведенні своєї правоти, оскільки вони призначають двох лояльних суддів, а з кандидатурою суперарбітра погоджуються. Таким чином, формується сприятливий ґрунт для виконання третейським правосуддям основного завдання – примирення сторін. Оскільки арбітражне рішення приймається більшістю голосів (ст. 28 проекту), дотримання принципу об'єктивності не викликає сумнівів, адже зазвичай проти сторони проголосував як мінімум один, обраний нею суддя (або суперарбітр).

Зразкові правила 1958 р. беззаперечно підтверджують, що Комісія міжнародного права ООН розглядає будь-який орган третейського правосуддя як судовий. На користь цього говорять теоретичні напрацювання щодо юрисдикції та компетенції органу, процедура розгляду справи, можливість самостійного вдосконалення процесу третейським органом тощо. Третейський судовий розгляд складається зазвичай із двох окремих і самостійних стадій (ст. 15 проекту): обмін змагальними документами і власне слуханням справи. Змагальними документами вважаються меморандуми, контр-меморандуми, відповіді та спростування – у разі необхідності. Натомість слухання справи полягає в усних поясненнях представників сторін, які розвивають аргументи своєї позиції. Судове провадження оголошується завершеним з моменту, коли завершать свої пояснення представники сторін, повірені та адвокати.

Окремі вимоги висуваються до ролі третейського органу в процесі врегулювання міжнародного спору. Принцип доведення справи до кінця, який у процесі мирного врегулювання виступає невід'ємною складовою частиною принципу добросовісності, наголошує, що орган третейського правосуддя виносить остаточне та обов'язкове для сторін рішення за будь-яких обставин. Ст. 12 проекту наголошує, що суд не має права відмовити у постановці рішення через відсутність чи неясність застосованої норми права. Межі компетенції органу третейського правосуддя зазвичай досить широкі, оскільки загалом допустиме заповнення прогалів у праві та формування нових норм.

Зразкові правила арбітражного правосуддя 1958 р., запропоновані Комісією міжнародного права ООН, загалом виконали роль всеохоплюючої кодифікації третейського правосуддя. Сьогодні важко переоцінити їх значення, оскільки уніфікації було піддано досить розрізнену практику врегулювання міжнародних спорів, яка формувалася упродовж декількох століть. Пропозиції щодо арбітражного врегулювання були сприйняті не лише міжнародним публічним правом. Сьогодні за цими критеріями функціонують безліч арбітражних орга-

нів міжнародного приватного права, підтверджуючи універсальність судових моделей вирішення спорів у будь-який час.

Інший спосіб формування арбітражного зобов'язання пропонує Конвенція 1907 р. Зокрема, ст. 52 гласить, що для звернення в Постійну палату третейського суду сторони підписують «третейський запис» [3, с. 397]. На думку дослідника С.Л. Лазарева, третейський запис може міститися у положеннях міжнародного договору, укладеного сторонами, і визначати орган врегулювання та інші зобов'язання сторін щодо врегулювання або бути окремим міжнародним договором між сторонами спору [4, с. 76].

Як окремий документ, третейський запис за своєю формою теж нагадує міжнародний договір. Він повинен містити відомості про предмет спору, строки призначення суддів, строки, форму та порядок судового провадження, а також розмір авансу на компенсацію витрат судочинства. У цьому разі звичний компроміс про мирне врегулювання включає два етапи: попереднє визнання загальною юрисдикції третейського суду та передачі на його розгляд конкретного спору. Третейський запис уточнює загальний компроміс, виражений приєднанням держави до відповідної конвенції. Формуванням компромісу завершується перша складова частина арбітражного зобов'язання.

Другою складовою частиною виступають права та обов'язки сторін у процесі судочинства. Зазвичай вони нічим не відрізняються від тих, які притаманні судочинству загалом: добросовісність, заборона зловживання правом, змагальність, доведення правоти власними можливостями тощо. Основні проблеми процесу судочинства пов'язані з намірами сторін досягнути врегулювання, оскільки виконання заздалегідь передбачуваних рішень третейського суду можна відтягнути в часі навіть у процесі судочинства.

Остання складова частина арбітражного зобов'язання стосується визнання та виконання рішення третейського суду. Як уже зазначалося, рішення третейського суду формує міжнародні зобов'язання. Тому чіткість вимог сторін до діяльності та компетенції третейського суду, які містилися в арбітражних угодах, зазвичай зумовлювала правомірність та однозначність третейських рішень. Для різних форматів третейських судів рішення бувають різними, і можуть включали елементи медіації, консенсусу чи сприйняття рішення більшістю суддів. Видатний англійський учений Я. Броунлі, аналізуючи принцип справедливості у судових рішеннях, зазначає, що для арбітражу право вирішення по справедливості включає елементи компромісу (допустимо навіть – консенсусу) та мирової угоди [5].

Різні міжнародно-правові акти у різні періоди часу допускали врегулювання міжнародних спорів за допомогою третейського правосуддя. Вони пропонували різні формули утворення арбітражного органу, формували зобов'язання сторін у процесі врегулювання та поступово, узагальнюючи практику арбітражного судочинства, фіксували най-

оптимальніші міжнародні процедури. Закріплення третейського правосуддя у нормативно-правових актах сприяло його поширенню, уніфікації міжнародної практики, пошуку нових, більш якісних моделей врегулювання. Значимість третейського правосуддя для міжнародного публічного права була наголошена ООН [6]. Резолюція 44/23 Генеральної Асамблеї ООН «Десятиліття міжнародного права ООН» від 17 листопада 1989 р. не лише підкреслила важливість сприяння способам і методам врегулювання міжнародних спорів, а й привернула увагу до Постійної палати третейського правосуддя, відкривши новий етап у розширенні можливостей цієї установи у врегулюванні міжнародних спорів.

На нашу думку, Постійна палата третейського суду є взірцевим органом врегулювання міжнародних спорів з універсальною юрисдикцією, деталізація напрямків та різних аспектів діяльності якого є чи не найякіснішою у міжнародному публічному праві. Відповідно, і процес врегулювання, який вона здійснює, повинен відповідати найвищим вимогам та слугувати певним стандартом для вирішення міжнародних спорів за межами Постійної палати третейського суду. Формування відповідних стандартів для арбітражного процесу загалом забезпечує єдність та послідовність міжнародної практики на шляху мирного розв'язання міжнародних спорів. А це, у свою чергу, посилює привабливість третейського правосуддя як засобу мирного врегулювання та заохочує сторони до звернення до нього.

90-ті рр. минулого століття стали справжнім періодом оновлення Постійної палати третейського суду як органу, здатного суттєво впливати не лише на врегулювання міжнародних спорів між державами, а й суттєво забезпечувати прогресивний розвиток міжнародного публічного права завдяки якіс-

ному тлумаченню змісту міжнародних зобов'язань та забезпечення формування поведінки суб'єктів міжнародного публічного права згідно з вимогами сьогодення на правовій основі в рамках мирного співіснування та співробітництва. Зважаючи на можливість впливу рішень Постійної палати третейського правосуддя на прогресивний розвиток міжнародного права, ООН останніми десятиліттями привертає увагу держав-учасниць до співробітництва, зиніційованого конвенціями 1899 р. та 1907 р. Цьому сприяло надання Постійній палаті третейського суду у 1993 р. статусу постійного спостерігача при ООН.

Висновки. Сьогодні, завдяки низці міжнародно-правових актів, третейське правосуддя утверджене як самостійний і дуже ефективний засіб врегулювання міжнародних спорів, за умови, що сторони прагнуть зберегти стан добросусідства та співробітництва, проявити добру волю та добросовісність. Міжнародне публічне право пропонує легітимний та зрозумілий засіб врегулювання міжнародних спорів, спрощує процес двосторонніх чи багатосторонніх домовленостей щодо майбутньої взаємодії. З іншого боку використання сторонами механізмів, визнаних та кодифікованих міжнародним публічним правом, виступає мірилом правомірної поведінки самих сторін у процесі врегулювання, оскільки відступ від регламентованих критеріїв поведінки, якщо не є підставою міжнародно-правової відповідальності, то, принаймні, дозволяє вірогідно оцінювати наміри сторони щодо майбутнього результату взаємодії. Обов'язковість арбітражних рішень у поєднанні з легітимним, простим та зрозумілим процесом врегулювання, де доля участі сторін як ніколи велика, спрощує сприйняття державами резолютивної участі міжнародних інстанцій у врегулюванні міжнародних спорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нгуен Куок Динь, Дайе П., Пелле А. Международное публичное право: В 2 т. / перев. с фр. К., Сфера. 2001. Т. 2. Кн. 3. С. 90.
2. Організація Об'єднаних Націй. Документи. URL: www.un.org/ru/documents/decl-A/3859.
3. Действующее международное право. Документы: в 2 т. / сост. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. М., Междунар. отношения, 2002. Т. 1. С. 397.
4. Лазарев С.Л. Международный арбитраж. С. 76.
5. Brownlie J. Principles of Public International Law 27. 1990.
6. Резолюція 44\23 ГА ООН від 17 листопада 1989 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_860.